

PALACKPOSTA

Vadnyugati olvasónapló II.

I. Érdekes eszmefuttatás kerekedne belőle, ha valaki megpróbálná felkutatni: miért a dráma a nyugati magyar irodalom legvérszegényebb műfaja? A jelenséget az idegen nyelvterületen való előadás lehetetlensége semmiképpen sem magyarázná: líráknak és prózákknak sincsen olvasója, kiadója, mégis - hogyan, hogyan nem? - él, megjelenik.

Drámai helyzet azonban csak egy a kihívásokat elfogadó közösségen belül állhat elő. A drámai hős szembefordul a sorssal: a színház nem a megfutamodás műfaja.

Az ilyen töprengésekre cáfol rá időről időre *Domabidy Miklós* vagy *Háy Gyula* egy-egy drámája, és most a Kölnben élő Csiky Ágnes Mária új kötete.

Az író harminc év terméséből válogat: azokat a drámáit adja közre, amelyeknek „szellemi háttere, életető forrása” Erdély mondavilága. A kötet kiállítása izléses, szép a borító és hibátlan a szedés. Mindez a *szegeledi nyomda* munkáját dicséri. Igaz, hogy egyelőre még csak így, félig, de ezzel a saját kiadásában megjelent kötetével Csiky Ágnes Mária mégiscsak hazatért.

A válogatás első darabja, a *Medvetánc*, díjat nyert a hatvanas évek elején, be is mutatta egy müncheni társulat. A német elismerés világosan jelezte az író nem mindennapi tehetségét, a bemutató fogadtatása pedig azt, hogy amit Ágnes Mária művel, az - hiába fordítják le - tözsgyökeres magyar irodalom.

A *Medvetánc* helyszíne a mesebeli Erdély, ahol a valóságon győzedelmeskedik a képzelet, a természet rendje pedig erősebbnek bizonyul, mint az emberek. A *Titkos krónikában* Csaba királyfi tér vissza, hogy kiderülhessen: nem írható újra a világtörténelem. A befejező írás, a *Mónár Anna*, a közismert ballada rejtélyét próbálja kibogozni. Anna csak úgy tud felülkerekedni a férfivilág szörnyeire, ha maga is szörnyeteggé válik.

Előszavában az író *Goethe* nyomán a játék, a képzelet mellett tesz valamást. „A homo ludensnek szántam, írtam, ajánlom - mondja - ezeket a színjátékokat.” Nem akar velük javítani a világon. „Már az is nagy szó - jelenti ki - ha sikerült semmit sem rontanunk... keréketén.” Nem törekszik élethű kor- vagy környezetrajzra sem, az a fontos - írja - hogy „az az imaginárius valami, amit légkörnek neveznek”, jelen legyen.

Ezt a célkitűzést érzésem szerint maradéktalanul el is éri a kötetben szereplő mindhárom szindarab.

Fenntartásainak sem azért ad hangot a recenzens, mintha azok jelentékenyen befolyásolnák a felvázolt összbenyomást. Egy - az Óhazában ke-

vésbé ismert jelenséget szeretne tetten érni: az idegen környezetben élő magyar alkotó nyelvi nehézségeit. A magyar közönség nagylelkű, még azon is elálmélkodik, ha néhány év után magyarul szólal meg az „idegenbeszakadt hazánkáfia.” Mondjuk ki kereken: anyanyelvét csak az felejtí el, aki így határozott. Csiky Ágnes Mária német családi környezetben leélt félévszázad után is ízesen, szépen ír magyarul. Céhbeliek között – ez az általános, ez a természetes.

Mindéz azonban nem jelenti, hogy ne kellene az anyanyelvvél mondatról mondatra megküzdnie. A *Medvetánc* nyelve a népszínművészek nyelve: a tüznélő „kitanólt”, a medvét „kénózzák”, „semmitteképpen”, mondják a szereplők lépten-nyomon. Ezt a nyelvi bravúrt azonban nehéz következetesen végigvinni a darabon. Gyakoriak az olyan stílustörések, mint a medvetáncolató kislány kijelentése: „éhezni nem könnyű dolog”. Vagy a darab befejezése: „de hát ez már egy másik történet”, ami ráadásul záromondatnak, kétségbeejtően lapos.

Tudjuk, hogy az „ipse” nyelvünkben latin emlék, ám a köztudatban mégiscsak a jassznyelvből került, jelentése *krapek, tag, vagy pasas*. Nem élhet vele egy magára valamit adó erdélyi ballada. Másutt Mónár Anna „burzsoá neveléséről” ejt szót Márton, a katona. Franciásan, bourgeois-nak írva mégiscsak elmenne a dolog. A magyar írásmód azonban századunk szülötte: munkásmozgalmi örökség. Nem veszi be egy XVII. századi népballada.

Idegen nyelvi közegben – mint látjuk – nehéz az írónak eltalálni a szavak – matematikai kifejezéssel élve – helyi értékét, nehéz elkerülni a stílustöréseket.

De hibátlan nyelvi szerkezeteknél is előfordulhat, hogy az olvasó nyelvérzéke tiltakozik. „Hé, Veron!” – kiáltja a *Medvetánc* Gábrisa. „Hozzatok bort, hadd öntsem le a medvét a garatomon, mert megakadt benne.” Benne, vagy rajta (a torkán) akadt meg a medve? Magyar ember felönt a garatra, vagy leönt a garaton? Másutt a medvének „kedvét töltik az emberek a táncsal.” Az ember valakin kitölti a (rossz) kedvét, vagy valakinck a kedvére tesz, helyesen. Az idézet két helyes kifejezés zabigyereke.

„Hogyha mindent elmondanék rólad, ez a túskearcú legény itt rögtön rózsába bomlanék” – mondja Laji. Az ilyen nyelvi telitalálatok, megérdemelnék, hogy kigyomlájuk körülöttünk a zsiszikeket.

Mindent egybevetve: Csiky Ágnes Mária, a nyugati magyar irodalom nagyasszonya, értékes kötetlepte meg az olvasót Madárlátta erdélyi mesékkel. Az olasz neorealizmus (a Strada) jut róluk az eszembe, *García Lorca*, és csak utánuk, harmadsorban, Gárdonyi népszínművei.

Az, hogy a könyvet Szegeden nyomták, csak az első lépés a hazafelé vezető úton. Ha – mint hírlík – bemutatják a nyíregyháziak, akkor nincsen már messze az idő, amikor Csiky Ágnes életművét is befogadja majd a közönség és a kritika. Az a publikum, amelynek íródtak ezek a szép magyar színdarabok.

II. „A társadalomtudományokban az esettanulmány akkor hasznos, ha az egyedi eset „mikrokozmosz”, vagyis ha az egyetemes jelenség minél több

tulajdonságát tartalmazza. Ilyenkor egyrészt ellenőrizhetővé válik a teória – mert az élet valóságaival szembesül – másrészt általánosítható tanulássá válhat az egyedi tapasztalatokból összegezhető következtetés” – állapítja meg a New Brunswiczi *Tanúk korunkról* kiadványok szerkesztője, Nagy Károly egyetemi tanár.

Nyolcadik kötetében a sorozat folytatja az 1945. és 1956. közötti, a hivatalos történetírás által elhanyagolt történelmi események feldolgozását. Az események résztvevőit – hol irányítóit, hol szenvedő alanyait – szólaltatja meg, remélve, hogy vallomások visszacmlékezéseik hasznosan fogják kiegészíteni a magyar közgondolkodás ma még feldolgozatlan fehér foltjait.

A vállalkozás hasznossága kétségtelen. 1945 és 1956 idestova félévszázados állomásai a magyar történelemnek. Ahogy ritkulnak a szemtanúk, úgy válik egyre sürgősebbé a még életben lévők megszólaltatása. A módszer buktatói: az önéletírással járó szubjektivitás, az öngazolás kísértése, az eseményeket átszínző, megszépítő messzeség – ugyancsak ismertek.

Mindezt mérlegelve adta ki a New Brunswiczi *Bessenyei György Kör és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Kovács Andor Forradalom Somogyban* című tanúvallomását.

Kovács Andor, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem köztisztviselőként álló vezetője, jómódú csurgói gazdacsaládban született. Ősei aktív parasztpolitikusok, nagyapja a Nagyatádi-féle földreform egyik előkészítje. Halála után az akkor negyedik gimnazista kisfiú nem folytathatja tanulmányait. Gazdálkodik, 1940-ben, húszéves korában megnősül.

A katonai behívót, a Don-kanyart úgy ússza meg, hogy MÁV-pályamunkásként dolgozik. A hadifogságot így sem kerüli el. Hazatérése után felajánlja földjét az államnak, és visszatér a vasúthoz. Nem érintik tehát közvetlenül a kulákküldözések, és elkerüli a kitelepítéseket. 1956. októberében a csurgói járás Forradalmi Nemzeti Bizottsága elnöke, 1957. februárjába Svájcba kerül, ahol azóta is él.

Mint mezőgazdasági cseléd 37 éves korában szerzi meg az érettségi bizonyítványt, 1966-ban válik belőle okleveles közgazdász a Basel-i egyetemen. „Munkára és parasztnak születtem – mondja magáról – nem kasznár, hanem első kaszás voltam mindenkor. Az itt következő tanúvallomást is a csurgói járás közösségének egyszerű tagjaként, munkásaként és nem vezetője – vagy akár küldötteként teszem meg” – fejeződik be *A tanú önmagáról* című előjáró beszéd.

Nagy Károlynak igaza van: 1956-nak a falvakban, községekben lejátszódott történésekről alig olvasható tanulmány, leírás. Hiánypótló munka tehát Kovács Andor vallomása, izgalmas napló, amelyből – ha kiállja a hitelenség próbáját, és igazodást nyer tapasztalatai általánosíthatósága – fontos forrásmunka lehet.

Kovács Andor útja nem átlagos életút. Nem az családi környezete, indulása: újabkori történelmünkben – sajnos – nem a nemzetközi katasztrófákból való megmenekülés a tipikus. Svájci munkássága is nem mindennapi emberi tulajdonságokról árulkodik. Kivételes sorsot ábrázol, és kivételes egyéniség műve tehát ez az esettanulmány. Az olvasó mégis növekvő érdeklődéssel forgatja a kitűnően megírt kötetet.

Az első rész, a könyvnek pontosan fele, a csurgói járás történelmi, tár-

sadalmi és politikai helyzetét vázolja fel 1956-ig. Itt, különösen az 1940. előtti évek rajzában, még kevés a személyes élmény, túlsúlyban van a más forrásokból merített anyag. A hadifogságból való hazatérés, 1948. után válik fontossá az elbeszélő személye, és a könyv második, 1956-ról szóló részében lesz csak belőle központi alak.

Mi történt a csurgói járásban 1956. októbere és 1957. februárja között? Kovács Andor objektivitásra törekszik, amikor – szinte óráról órára – beszámol élményeiről. Nem idealizál, nem hallgatja el sem a maga, sem a mások tévedéseit. Szereplői esendő, a legjobbra és a legrosszabbra egyaránt képes hús-vér emberek.

A szerző nem titkolja: ha lett volna idő rá, véleménye szerint Csurgón magától is helyreállt volna a rend. Élete csúcspontjának tekinti ezeket a napokat, lelkiismeretfurdalást csak azért érez, mert nem vállalta társai sorsát, a népét, az 1956. után is otthon maradókét. Tanúvallomása végeredményben ronkszenves vállalkozás. Az olvasó hajlik arra, hogy fenntartás nélkül elfogadja Kovács Andor ítéleteit és magyarázatait.

Kár, hogy utószavában, az író megideologizálja az elmondottakat. Ebben a részben olyan vita-ható – és a könyv tartalmából nem követhető – kitételek találhatók, mint az, hogy az 1945. és 1956. között Magyarországon nem volt forradalmi átalakulás. Itt a tanú túllép illetőségi körén. A nagykorú olvasó számára ez az utószó egyébként is fölösleges.

Felsoroltuk a szemtanúk megszólaltatásának veszélyeit. Úgy érezzük, Kovács Andor írása minden szubjektivitása ellenére nem önigazolási kísérlet, és a tényeket nem hamisítja meg a nosztalgikus, a megszépítő emlékezés.

De vajon általánosíthatók-e a szerző egyedi tapasztalatai? Ahelyett, hogy a régi módszerrel – mint egy sértett kulákiú megnyilatkozását – – eleve visszautasítanánk szempontjait, helyesebb lenne megszólaltatni az e könyvben is gyakran szereplő ellentábor képviselőit. Engem most ez érdekelne leginkább: hogyan látta az 1945-től 1956-ig terjedő éveket egy volt napszámos vagy uradalmi cseléd?

Az esettanulmányok összegzése, a végső szó pedig a magyar történelemre tartozik.

III. A nyugati magyar irodalom hazai befogadása zavarba ejtően felemás. Nem mindig azok kerülnek bemutatásra, akik arra a legérdemesebbek, és az utóbbiaknak nem mindig legfontosabb műveit ítélik kiadásra érdemesnek a kiadók.

A Domahidy-testvérek esetében minden valószínűség szerint az ausztráliai András homályosítja el öccse, a svájci Miklós honi hírét-nevét. Tény, hogy Domahidy András regényei új színt hoztak prózánkba. Hősei a vidéki kisnemességből szakadnak ki a nagyvilágba, hogy ott makacs elszántsággal újra felépítsék almaillatos szabolcs-szatmári udvarházaikat.

A nyugati: a német, a spanyol, a holland, a francia olvasó azonban a Domahidy-testvérek fiatalabbikát, Miklóst fedezte fel az elmúlt negyedszázad alatt. Televíziós és hangjátékai, színművei kerültek bemutatásra Nyugat-Európa nagyvárosaiban, és regényeire is felfigyelt a kritika.

Mentségünkre legyen mondva, hogy mindeddig csak németül, hollandul, spanyolul, franciául jelentek meg ezek a regények, színdarabok. Az 1985-ös, *Pölsenberg Ernő* életét feldolgozó *Osztrák vádlott* Domahidy Miklós első magyarul megjelenő kötete. Feltehetően e könyv fogadtatásának kö-

szönhető, hogy most az író három régebbi regényét is kiadta az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

A *Könyörtelen évek* sajnos már csak ára miatt is hozzáférhetetlen a magyarországi olvasó részére: a szép, vaskos kötetet a kiadó félszáz svájci frankért (közel kétezer forintért) vesztegeti. A hazai bemutatkozás tehát – mint az elmúlt években bemutatott két tucat nyugati magyar író esetében – megintcsak honi kiadóinkra marad. Csak reménykedhetünk, hogy a berni kiadás nem elodázní, hanem sürgetni, siettetni fogja a hazait.

A három regény jelenkori történelmünk három fordulópontját eleveníti fel: *A lapítás iskolája* 1945. télutóján, *A csorba csésze* az 1950-es évek elején, a *Tizenhat zár* 1956. novemberében játszódik. Hőseik átlagemberrek: nem tolják tébolyult koruk szekerét, de nem is vetik magukat a ke-rekek alá. Átvészelvek.

De lehetséges-e ez az átvészelés – tisztességesen? Mindhárom történet erre a kérdésre keresi a választ. Az 1945-ös és 1950-es példabeszédek egy-értelmű nemje a *Tizenhat zárban* elbizonytalankodik: a férfitvá érett el-beszélő megismerte az emberi nyomorúság pokolbugyaráit, és meganulta, hogy mi az irgalom.

A végleges választ *Az osztrák vádlott*, Domahidy Miklós negyedik re-génye mondja ki. Az egyetlen lehetséges emberi magatartás a helytállás, még akkor is, ha vannak idők, amikor becsületesen kiállni nemcsak egyet-len ügyért lehet. A végső kérdésekre különben nincsenek általános érvényű válaszok, és a válaszadással az ember csak önmagának tartozik.

Német, francia, spanyol, holland kiadásai után esemény ez a genfi tó partján született magyarnyelvű Domahidy-kötet.

Földi Péterről

Válságos korszakok nyitó dátumát a kortárs átlóknak éppolyan nehéz az ébresztőóra figyelmeztetésének könyörtelenségével átélni, in flagranti kapni amint amilyen könnyű utólag a szerepeket elosztani. Öszintébb és szerényebb, ha pusztán a magunk felismerésével számolunk. Saját időnk hitelességét ér-demes megtalálnunk. Átестem már első politikai és közéleti tapasztalataim dezilluziók hatásán, szinte még kamaszként (vélem, hosszúra nyúló kamasz-korom végén, bár mindenki koraérettnek mondott), amikor *Földi Péterrel* ta-lálkoztam. Ezt megelőzte egy már-már spirituálisnak nevezhető élmény. Ál-ltam a somoskői vár tövében, a kisharang cinksátora alatt, balomon a Petőfi-kunyhóval, derült májusi időben, amikor a táj hosszan kitárul, elnyújtózik, mint felhőtlen hitvesi szerelemben az érett asszonyok maradéktalan örömök

után, s arra gondoltam, lehetetlen, hogy ez a kis táj ne teremjen valakit, aki a művészetében azt fogja majd adni, amit most átélek.

Napok múlva – miközben végig azt képzeltem, egyszer lesz majd egy lovam (gyerekkorom legkedvesebb lelkes állata), és Balassiként fogok erre nyaralászni – találkoztam festőnkkel. A „műtermébe” akkor egy jellegzetes falusi spájon keresztül (édesanyjáié) lehetett felmenni, közönséges falusi padláslétrán. Míg óvatosan lépkedtem, láthattam a stelázsra a bőrödözött lekvárt, a töppedő uborkákat. A megmaradt befőttek érlelődő ízei, amint kétéves levükben új minőségbe fordulnak, hirtelen többet mondtak képzeletemnek Proust teasüteményénél. Még a lépcsőfokot is eltévesztettem, pedig bort csak később ittunk. (Kedvvel mindig aztán, ha ketten voltunk. Legalábbis én úgy képzeltem, hogy akkor igazán kedvünkrevalóan.) Mielőtt a fejemet a padlásszobába dugtam volna – periszkóp idegen vizek fölött – még láttam alant a szakajtókat, fonott vesszőkosarakat, emitt a sarokban tavalyi vöröshagymát halomban, már kiütözött sápadtzöld hajtással. Fönt pedig a képek. Képek, képek, képek! Később már születés közben is. A kínlódás és a műgond szigorúságában. Aztán az alaphelyzet: ő rakja le a képeket, én megpróbálok közvetíteni a jelen felé, mert azt hiszem, ez a hivatásom. Aztán a sorjázó rajzok, akvarellek, hatalmas és a felhordott festékmennyiségtől súlyos képek egyre inkább azt mondják: baj van! Kínjaim miatt rögtön tudom miért. Nem épült be valami olyan érték a mindennapjainkba, amit birtokolni véltünk. Hann Feri barátunknak mondom, hogy nem igazán jó cím ez a *Művészetnek*: boldog madárnyelv. Neked könnyű, mondom még neki. Hann Sebestyén őszöd számontartott alakja Erdély ötvösművészetének. Mi meg csak így névtelenül... Ahogy elfelejtett őseink lehetővé teszik. Meg különben is: még félreértik. Nem felhőtlen festészet ez. Ott dobog benne a magyar kultúra ellentmondásainak egyik legfontosabbika. A népi kultúra körül kellene itt mondani és tenni valamit! Baj van – ezt mondja ez a művészet. Hogy közben ideái vannak? Földi Péter világot teremtett, önálló, saját univerzumot. Hísz világa mozgástörvényeiben. Vagyis ideái neki valóságosak. Kételyeink nem az ő hiányosságaira figyelmeztetnek, hanem kultúránk egészének válságos helyzetére.

Világok persze múlnak és keletkeznek. Némi tapasztalat és annyi év után – talán nem tévképzet – már merek hagyatkozni a megrendülesemre is. Földi Péter számomra a megrendülést nem csupán azzal ajándékozta, amit csinál, hanem azzal is, ahogyan a keletkezés és kibontakozás misztériumában csendes tanújává fogadott. Akik látták évről évre előrelépni, ugyanezt élhették át. Közel s távol? Ők és én? A művek mindenkinek rendelkezésére álltak, állnak. Gyarló magam pedig lezuhanhatok arról a bizonyos kamrabéli lajtorjáról, ami már a bizánci ábrázolásokon is oly’ tétova, veszélyes választott útnak bizonyult a menny felé gyalogolva még a szentéletű IOANNÉSZ tész KLIMAKOSZNAK is.

Mit akarunk akkor mi, kishitű maiak?

Figyeljünk arra, aki tud valamit. És szeressük is, ha futja erőnkből. Ez a képesség ugyanis előkereshető személyiségünk lomtárából. Csak rendezettnek kell lennünk, mint egy falusi spáznak. Vagyis ne csak a pillanat, hanem az *ezután*, a *holnap* és a *jövő* is jelentésteli legyen mindannyiunknak, akik vállalkozunk a látásra.